

Mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mədəniyyətlərarası əməkdaşlığın hüquqi tənzimlənməsi

Sima A. Süleymanlı,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
BDU-nun doktorantı.
 e-poçt: s.suleymanli@hotmail.com

həmrəylik prinsiplərinə əsaslanmaqla mədəni irsin qorunması sahəsində kollektiv məsuliyyətin yaradılması zərurətinə xidmət edir. Əlbəttə, bu əməkdaşlıqla bağlı bəzi məqamları nəzərə almaq lazımdır.

Məqalədə mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mədəniyyətlərarası əməkdaşlığın hüquqi tənzimlənməsindən bəhs olunur. Bu istiqamətdə əməkdaşlığın həyata keçirilməsinin hüquqi əsasları araşdırılır. Burada qeyri-dövlət sektoruna aid olan pəşəkar beynəlxalq təşkilatların tövsiyə xarakterli aktlarının əhəmiyyəti analiz edilir. Xüsusilə, Beynəlxalq Muzeylər Şurası çərçivəsində qəbul olunan tövsiyə xarakterli aktlar təhlil edilir. Bütövlükdə tövsiyə xarakterli aktlarla beynəlxalq müqavilə və milli qanunvericilik normalarının müqayisəli təhlili aparılır. Qeyd olunur ki, tövsiyə xarakterli aktlar mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınmasında əhəmiyyətli rol oynamaqla beynəlxalq müqavilə və milli qanunvericilik normalarını tamamlayır.

Əvvəla, bu əlaqə mədəniyyətlərarası əlaqədir. Mədəni özü-nüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında 20 oktyabr 2005-ci il Konvensiyasına (bundan sonra – 2005-ci il UNESCO Konvensiyası, hansı ki, AR 26 noyabr 2009-cu il tarixli (№ 918-IIIQ) Qanunla bu Konvensiyaya tərəfdar olub) əsasən, mədəniyyətlərarası əlaqə, müxtəlif mədəniyyətlərin mövcudluğunu və onların qarşılıqlı təsirini, həmçinin dialoq və qarşılıqlı hörmət əsasında ümumi mədəni özünüifadənin yaranması imkanını ehtiva edir. Bu kontekstdə mədəniyyətlərarası dialoq mədəniyyətlərarası

Açar sözlər: mədəni irs obyektləri, qanunsuz dövriyyə, mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq, “mülayim hüquq” aktları, etika məcəlləsi.

əməkdaşlığın bir forması olaraq çıxış edir. Başqa sözlə mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq müxtəlif cəmiyyətlərə aid mədəniyyət fəaliyyətinin subyektləri arasında yaranmaqla beynəlxalq xarakter daşıyır.

Beynəlxalq mədəni əməkdaşlığın tərkib hissəsi olaraq mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq, mədəniyyət sahəsində fəaliyyətin subyektləri (fiziki və hüquqi şəxslər, dövlət orqanları, mədəniyyət müəssisələri, dini təsisatlar, qeyri-hökumət təşkilatları) arasındakı əlaqəni ehtiva edir. Əslində bu əməkdaşlıq mədəniyyətlərin bərabərliyi və

İkincisi, mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq, həm dövlət orqanlarının, həm də qeyri-dövlət (özəl) sektoruna aid subyektlər arasındakı əlaqəni ehtiva edir. Bu anlamda mədəniyyətlərarası əməkdaşlığı vətəndaş cəmiyyətinə aid olan subyektlər arasında olan əlaqə ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Belə ki, mədəniyyətlərarası əməkdaşlıqda iştirak edən mədəniyyət müəssisələri (muzeylər, arxivlər, ki-

tabxanalar və s.) həm dövlətə, həm də özəl sektora aid ola bilər. Bu baxımdan, mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq, dövlət orqanları və ya dövlətə mənsub olan mədəniyyət müəssisələri ilə özəl sektora aid olan subyektlər arasında, yaxud sırf özəl sektora aid subyektlər arasında yarana bilər. Sonuncuların sırasında qeyri-hökumət təşkilatları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. AR-də belə təşkilatlara 1995-ci ildə yaradılan Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunu, 2002-ci ildə təsis edilən Heydər Əliyev Fondunu, Azərbaycan Xalçaçılar Birliyini, Musiqi Dünyası İctimai Birliyini və s. göstərmək olar. Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarına nümunə qismində Beynəlxalq muzeylər şurasını (İCOM), Abidələrin və tarixi yerlərin mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Şuranı (İCOMOS), Mədəni dəyərlərin qorunması və bərpası üzrə beynəlxalq tədqiqat mərkəzini (Roma mərkəzi) və s. göstərmək olar. UNESCO yanında “A” kateqoriyalı məşvərətçi statusuna malik olan bu təşkilatlar öz səlahiyyətləri çərçivəsində mədəni irsin qorunmasında, o cümlədən qanunsuz dövriyyəyə qarşı əməkdaşlıqda əhəmiyyətli fəaliyyət göstərirlər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, “mədəni irsin qorunmasının təmin edilməsinin yalnız bu istiqamətdə məsuliyyətin dövlət, vətəndaş və cəmiyyət arasında ədalətli bölünməsi yolu ilə ola bilər” [6]. Beynəlxalq mədəni əməkdaşlığın prinsipləri Bəyannaməsinin V maddəsində qeyd olunduğu ki, mədəni əməkdaşlıq bütün xalqların və ölkələrin həm hüququ, həm də vəzifəsidir, ona görə də onlar bilik və təcrübələrini bir-biri ilə bölüşməlidir. Qanunsuz dövriyyəyə qarşı əməkdaşlığa vətəndaş cəmiyyətinin cəlb edilməsi BMT-nin oranlarının qəbul etdikləri aktlarda da nəzərdə

tutulur. Məsələn, Mədəni sərvətlərin mənşə dövlətinə qaytarılması və ya restitusiyası haqqında BMT BM-nin 13 dekabr 2018-ci il tarixli 73/130 sayılı Qətnaməsini, İnsan hüquqları Şurasının 2018-ci ildə qəbul etdiyi Mədəni hüquqlar və mədəni irsin müdafiəsi adlı 37/17 sayılı Qətnaməsini nümunə göstərmək olar. Cəmiyyət və dövlətin səylərinin birləşdirilməsini mədəni irs qarşı cinayətkarlıqla mübarizə üzrə milli maraqlar da tələb edir. Bunun üçün vətəndaş cəmiyyətinin (özəl sektorun) mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyə ilə mübarizəyə cəlb edilməsi olduqca vacibdir. Əslində bütövlükdə mədəni irsin qorunması üçün bunun zəruri olması, həm beynəlxalq, həm də milli aktlarda vurğulanır. Belə ki, 2005-ci il UNESCO Konvensiyasında vətəndaş cəmiyyətinin fundamental rola malik olması və Konvensiyanın məqsədlərinə nail olunması istiqamətində dövlətlərin vətəndaş cəmiyyətinin iştirakını həvəsləndirməli olmaları qeyd olunur (m.11). Bu kontekstdə AR-in Mədəniyyət Konvensiyasında mədəniyyətin müvəffəqiyyətli idarə olunmasının təmin edilməsində qeyri-hökumət təşkilatlarının və özəl sektorun bu işə cəlb olunması və onlarla qarşılıqlı əməkdaşlığın yaradılması əsas vəzifələrdən biri olaraq müəyyən edilir. Buna uyğun olaraq qeyd olunan vəzifə Mədəniyyət haqqında Qanunda təsbit olunub (m.5.1.7). Beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsi ilə özəl və publik subyektlərin tərəfdaşlığının zəruriliyi Beynəlxalq Hüquq Assosiasiyasının (İLA) 4-8 iyun 2006-cı ildə Kanadanın Toronto şəhərində keçirilən 72-ci Konfransında qəbul edilən Mədəni sərvətlərin verilməsi və qarşılıqlı müdafiəsi üzrə əməkdaşlığın Prinsiplərində (bundan sonra – Əməkdaşlıq Prinsipləri) [13]

də qeyd edilir. Əməkdaşlıq Prinsiplərində təsbit olunan könüllü əməkdaşlıq sistemi üçün minimal standartlar [7], həm özəl sektora aid subyektlər, həm də bu subyektlərlə publik subyektlər (dövlətə aid mədəniyyət müəssisələri və dövlət orqanları) arasındakı əməkdaşlıqda istifadə edilir.

Üçüncüsü, mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınması kontekstində əməkdaşlıq subyektinin qismində əsasən muzeylər, arxivlər və kitabxanalar, dini təsisatlar (məscidlər, kilsələr, sinaqoqlar), maraqlı şəxslər (kolleksiyaçıları, antikvarlar, antikvariat ticarətçiləri) və onların birlikləri çıxış edir. Bu baxımdan qeyd olunan subyektlərin beynəlxalq əməkdaşlığı mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, qanunsuz dövriyyə ilə mübarizədə bu subyektlərin necə davranması əhəmiyyətlidir. Məhz onların qanunauyğun davranışı ilə mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısını almaq olar. Təsadüfi deyildir ki, təcrübədə UNESCO tərəfindən və ya antikvariat ticarətçilərinin peşəkar təşkilatları tərəfindən qəbul edilən aktlarda (davranış məəcəlləsi və ya etik məəcəllə, prinsiplər, tövsiyələr) təsbit olunan davranış qaydaları məhz qeyd olunan subyektlər üçün nəzərdə tutulur. Digər tərəfdən, 1970-ci il UNESCO Konvensiyası maraqlı şəxslərin (kolleksiyaçıları, antikvarlar) üçün davranış qaydalarının müəyyən edilməsinin üzv dövlətlərin üzərinə qoysa da (m. 5(e)), həmin qaydaların uyğun olmalı olduğu etik prinsipləri özü təsbit edir. Eləcə də 1970-ci il UNESCO Konvensiyasının 7-ci maddəsi, qanunsuz dövriyyənin qarşısının alınması öhdəliyini dövlətlər üçün müəyyən etsə də, başqa dövlətdən qanunsuz çıxarılmış mədəni irs ob-

yektlərinin əldə edilməsini və ya kolleksiyasında olan mədəni irs obyektlərinin siyahıya alınmasını muzeylər və digər analoji idarələr, yaxud dini və ya dünyəvi tarixi abidələr və ya buna bənzər digər idarələr yerinə yetirir.

Mövcud normativ bazanın təhlili belə bir ilkin nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizədə mədəniyyət subyektlərinin fəaliyyəti kompleks xarakterli hüquq normaları sistemi vasitəsi ilə tənzimlənir. Əlbəttə, bu sistemdə beynəlxalq müqavilə normaları ilkinlik təşkil edir. İstər 1970-ci il UNESCO Konvensiyasının, istərsə də 1995-ci il UNİDRUA Konvensiyasının müddəaları bu fəaliyyətin konkret tənzimlənməsini üzv dövlətlərin qanunvericiliyinə həvalə edir. Buna uyğun olaraq AR-də mədəniyyət təsisatlarının qanunsuz dövriyyə ilə mübarizədə fəaliyyəti Mədəniyyət haqqında Qanunla və onun göstərişlərinə müvafiq olaraq Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi qaydalarla yanaşı, xüsusi normativ aktlarla (məsələn, Kitabxana işi haqqında 1998-ci il Qanunu, Milli arxiv fondu haqqında 1999-cu il Qanunu, Muzeylər haqqında 2000-ci il Qanunu) tənzimlənir. Preambulasında muzeylərin, kitabxanaların və arxivlərin öz kolleksiyalarının hamılıqla qəbul edilmiş əxlaqi prinsiplər əsasında yaradılmasının təsbit olunduğu 1970-ci il UNESCO Konvensiyası, dövlətlərin müəyyən etdiyi qaydaların əsaslanmalı olduğu bu prinsipləri “etik prinsiplər” olaraq müəyyən edir. Amma təcrübə göstərir ki, beynəlxalq müqavilələrlə və milli qanunvericilikdə təsbit olunan bu etik prinsiplər, eyni zamanda “mülayim hüquq” normaları formasında da müəyyən olunur. Göründüyü kimi, mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə beynəlxalq müqavilə və milli

qanunvericiliklə, yanaşı, “mülayim hüquq” normaları da əhəmiyyətli rol oynayır. Bu normaların təsbit olunduğu aktlar (“mülayim hüquq” aktları): davranış məcəllələri və ya etik məcəllələr, rəhbər prinsiplər, beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri (məsələn, UNESCO), beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları (məsələn, İCOM) və antikvariat ticarətçilərinin peşəkar təşkilatları (məsələn, İncəsənət əsərləri ticarətçilərinin Beynəlxalq Konfederasiyası – CİNOA) tərəfindən qəbul edilə bilər. Bu növ aktların milli səviyyədə qəbul edilməsi də istisna edilmir. Məsələn, 1986-cı ildə Almaniyada və İngiltərədə belə məcəllələr qəbul edilmişdir. Bu məcəllələr, bir tərəfdən, təcrübədə istifadə edilirsə, məsələn, “Kristis” və “Sotbis” kimi auksion evlərinin fəaliyyətində 1986-cı il Məcəlləsindən istifadə olunur, digər tərəfdən, başqa dövlətlərdə, əlbəttə, mədəni irs obyektlərinin idxalçısı olan ölkələrdə (məsələn, Fransa, İsveçrə və s.) belə aktların qəbul edilməsi üçün nümunə qismində istifadə edilir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, qeyd olunan aktlar “mülayim hüquq” sisteminin [5, s. 130-131] yalnız bir hissəsini təşkil edir. Məlum olduğu kimi bu sistemə dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatların (məsələn, UNESCO) qəbul etdiyi tövsiyə xarakterli aktlar (tövsiyələr, qətnamələr, davranış məcəllələri və s.) də daxildir. Yeri gəlmişkən, 1999-cu ildə UNESCO-nun Mədəni sərvətlərin mənşə dövlətinə qaytarılması və ya qanunsuz mənimlənmə halında onların restitüsiyasına yardım üzrə Hökumətlərarası Komitəsi tərəfindən Mədəni sərvətlər ticarətçiləri üçün Beynəlxalq peşəkar etika məcəlləsi [8] qəbul edilmişdir. 8 maddədən ibarət olan bu Məcəllə qanunsuz dövriyyə ilə mübarizədə beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının (ilk növbədə,

İCOM-in) Hökumətlərarası Komitə ilə əməkdaşlığında əhəmiyyətli rol oynayır. Bundan başqa, qanunsuz dövriyyə ilə mübarizədə özəl sektora aid subyektlərin beynəlxalq əməkdaşlığının tənzimlənməsində UNESCO çərçivəsində qəbul edilən qətnamə və tövsiyələr (məsələn, Mədəni sərvətlərin qanunsuz olaraq gətirilməsinin, çıxarılmasının və onların üzərində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsinin qadağan edilməsinə və qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər haqqında 1964-cü il Tövsiyəsi, Mədəni sərvətlərin beynəlxalq dövriyyəsi haqqında 1976-cı il Tövsiyəsi, Daşınar mədəni sərvətlər haqqında 1978-ci il Tövsiyəsi, Mədəni sərvətlərin mənşə ölkəsinə qaytarılması və restitüsiyası haqqında 2001-ci il Qətnaməsi (56/97)) mühüm rola malikdir. Qeyd etdiyimiz aktlar da daxil olmaqla “yumşaq hüquq” sisteminə aid olan aktlar birlikdə geniş mənada “mülayim hüquq” aktları sistemini yaradır. Bu kontekstdə beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, o cümlədən peşəkar təşkilatlar çərçivəsində qəbul edilən aktlarını (davranış və ya etika məcəllələri, rəhbər prinsiplər, tövsiyələr) dar mənada “mülayim hüquq” aktları hesab etmək olar.

Xarakter baxımından, bu aktlarda təsbit olunan qaydalar “mülayim hüquq” sisteminə daxil olan digər normalardan fərqlənmirlər. Çünki, bu normaların hər biri “hüquqi təbiəti baxımından, məcburi qüvvəyə malik deyillər” [10]. Amma bu, o demək deyildir ki, onların hər hansı hüquqi əhəmiyyəti yoxdur [7]. Həmin aktlar “beynəlxalq antikvariat bazarının təmizlənməsinə əsaslı təsir edir” [2, s. 373]. Ona görə ki, onların qəbul edilməsi məqsədi, mədəni irs obyektlərinin beynəlxalq ticarətinə nəzarəti həyata keçirməkdir. Mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə

mübarizənin səmərəliliyi bu nəzarətin olmasından birbaşa asılıdır. Bu kontekstdə hesab edirik ki, peşəkar beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən “yumşaq hüquq” aktları daha əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Məsələn, İKOMOS tərəfindən 1996-cı ildə qəbul edilən Sualtı mədəni irsin qorunması və idarə edilməsi haqqında Beynəlxalq Nizamnaməsini, İCOM-un 1986-cı ildə qəbul etdiyi və 2004-cü ildə yenidən baxılmış Muzey etikası Məcəlləsini [12] qeyd etmək olar. Sonuncu Məcəllə hazırda dünyanın 38 dilinə tərcümə edilmişdir. Məcəllədə muzeylər üçün peşəkar minimal standartlar müəyyən olunur. Bu Məcəllə nümunəsində peşəkar beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən “mülayim hüquq” aktlarının əhəmiyyətini aşağıdakılarla izah etmək olar. Əvvəla, bu aktlarda təsbit olunan qaydaların tətbiq zərurəti mədəni irs obyektləri ticarətçilərinin peşəkar birlik və təşkilatlarda üzv olaraq iştirak etməsi ilə izah edilə bilər. Bu halda həmin ticarətçilər həmin birliklərin müəyyən etdiyi davranış qaydalarını müəyyən mənada özləri üçün məcburi göstəriş kimi qəbul edir. İkincisi, mədəni irs obyektlərinin ticarəti üzrə münasibətlərin qeyri-dövlət tənzimlənməsinin əsası kimi çıxış edə biləcək bu qaydalar daha mütəhərrik tətbiq olunma xüsusiyyətinə malikdirlər. Üçüncüsü, bu qaydalar daha konkret məzmunla malikdir. Həmin qaydalara əsasən, antikvariat ticarətçiləri, o cümlədən auksion evləri, satılan predmet üzərində satıcının lazımı mülkiyyət hüququna malik olmaması və həmin predmetin mənşə dövlətinin qanunvericiliyi pozulmaqla gətirilməsi barədə ağlabatan əsaslara malik olduqları halda, bu predmetləri idxal və ixrac etməmək, o cümlədən onlar üzərində mülkiyyət hüququnu başqasına verməmək öh-

dəliyi daşıyırlar [3, s.175]. Qeyd olunan müsbət xüsusiyyətlər, bu qaydalarla beynəlxalq müqavilə və ya milli qanunvericilik normaları arasında hər hansı ziddiyyətin yarana bilməsinə əsaslandırma bilməz. Hesab edirik ki, daha çox etik prinsiplərdən ibarət olan bu qaydalarla beynəlxalq müqavilə və ya milli qanunvericilik normaları arasında ziddiyyətin yarana bilməsinə fikirləşmək belə düzgün olmazdı. Çünki, belə bir ziddiyyətin olmasını müəyyən etmək üçün həmin normaların müqayisəsini aparmaq lazımdır. Hüquqi qüvvə baxımından eyni səviyyədə olmayan normaların müqayisəsini aparmaq isə qeyri-məntiqi olardı. Amma, sonuncu qeyd etdiklərimiz “mülayim hüquq” aktlarında beynəlxalq müqavilə və milli qanunvericilik normalarından fərqli müddələrin təsbit olunmasını istisna etmir. Məsələn, Muzey etikası Məcəlləsi beynəlxalq müqavilələrdən fərqli olaraq, mədəni irs obyektinin qaytarılmasını, vicdanlı sahibə müvafiq kompensasiyanın ödənilməsi ilə şərtləndirmir. Digər tərəfdən, dar mənada “yumşaq hüquq” aktlarında fərqli məzmunlu müddələrin təsbit edilməsi, peşəkar maraqlardan irəli gələ bilər. Məsələn, dünyanın 18 böyük və ya universal muzeyinin 2002-ci ilin dekabrında keçirilən forumunda qəbul edilən Universal muzeylərin əhəmiyyəti haqqında Bəyannamədə təsbit olunan prinsiplial müddəaya görə, onilliklər və ya yüz il əvvəl həmin dövrün qaydalarına uyğun olaraq muzeylər tərəfindən əldə edilən mədəni irs obyektlərinə müasir normalar tətbiq edilə bilməz [4, s.115]. Göründüyü kimi, bu cür müddəa dünyanın bir çox ərazilərindən əldə edilən mədəni irs obyektlərinin saxlanıldığı (məsələn, Azərbaycan xalqına məxsus Təbriz xalçası Parisin Luvr muzeyində saxlanılır) universal muzeylərin

(məsələn, Ermitaj, Luvr, Metropoliten və s.) maraqlarına uyğun gəlir. Əslində, bu cür müddəanın olması, qanunsuz çıxarılmış mədəni irs obyektlərinin mənşə dövlətinə qaytarılması ilə bağlı həm beynəlxalq müqavilələrin (məsələn, 1970-ci il UNESCO Konvensiyası) müddəalarına, həm də AR qanunvericiliyinin “qanunsuz çıxarılmış mədəni irs obyektləri ...çıxarıldığı vaxtdan və şəraitdən asılı olmayaraq, AR-ə qaytarılmalıdır” (Mədəniyyət haqqında Qanun, m. 52.3) müddəasına birbaşa ziddir. Əlbəttə, belə hallarda hüquq normalarının, ilk növbədə beynəlxalq hüquq normalarının tətbiq edilməsinə üstünlük verilməlidir. Bu halda nəzərə alınmalıdır ki: 1) işğal nəticəsində əldə edilən mədəni irs obyektləri qaytarılmalıdır. Bu müddətdən asılı olmayaraq, bağlanmış sülh müqaviləsi (AR və Ermənistan arasında bağlanacaq sülh müqaviləsində də belə bir müddəa nəzərdə tutulmalıdır) vasitəsi ilə baş verə bilər. Çünki işğal rejimi yaranan mülkiyyət hüququnu etibarsız edir. 2) mədəni irs obyektlərinin qaytarılması məhkəmə qərarı əsasında da həyata keçirilə bilər. Yox, əgər muzeylər “dünya mədəniyyətinə xidmət edir, vətəndaşların fərdi maraqlarını deyil, hər xalqın incəsənət şedevrlərini təbliğ edir” [4, s.115] tezisində əsaslanarsa, o halda mədəni irsin mənşəyi düzgün göstərilməli, həmin obyekt başqa xalqın mədəni irsi olaraq təbliğ edilməməlidir. Muzeylərin təcrübəsində belə hallara rast gəlinir. Məsələn, Ermənistan muzeylərində saxlanan Azərbaycan xalqına məxsus Qarabağ xalçaları erməni, Luvrda saxlanan Təbriz xalçası isə İran mədəni irsi olaraq təbliğ edilir.

Əlbəttə, qeyd olunan xüsusiyyətlərlə “mülayim hüquq” aktları (davranış və ya etik məcəllələr, rəhbər prinsiplər, tövsiyələr) yal-

nız “tamamlayıcı” qismində çıxış edə bilər. Çünki, beynəlxalq müqavilələr, konkret halda 1970-ci il UNESCO Konvensiyası və 1995-ci il UNİDRUA Konvensiyası mədəni irs obyektlərinin beynəlxalq ticarətini birbaşa tənzimləmir, yalnız qanunsuz dövriyyənin qarşısının alınması istiqamətində tələblər (etik prinsiplər) müəyyən edir ki, “mülayim hüquq” aktlarının müddəaları həmin tələbləri konkretləşdirməklə, onları tamamlayır. Hərçənd, hüquq ədəbiyyatında bu aktların milli qanunvericilik normalarını tamamladığı qeyd olunur [11, s.168]. Bəzən, qeyd olunan “mülayim hüquq” normalarının qəbul edilməsi bu və ya digər mövcud beynəlxalq müqavilənin realizəsi məqsədi daşıya bilər. Məsələn, Amerika muzey direktorları assosiasiyası (AAMD) tərəfindən 2004-cü ildə qəbul edilən və 2013-cü ildə yenidən baxılmış Arxeoloji materialların və qədim incəsənət obyektlərinin əldə edilməsi üzrə xüsusi Rəhbər Prinsiplər [9] 1954-cü il Haaqa Konvensiyasının implementasiyasına yardım etmək məqsədi daşıyır [4, s.116]. Qeyd olunan aktların müddəalarına görə, mədəni irs obyektlərini ticarət edən satıcı qismində satıcı etdiyi zaman alıcıya mülkiyyət hüququ ilə bağlı təminat verməyə borcludur. Ticarətçi birbaşa satıcı qismində çıxış etməyə də bilər. Bu halda o, bir qayda olaraq vasitəçi olur. Təcrübə göstərir ki, böyük auksion evləri bir qayda olaraq bu qismində, yəni agent kimi çıxış edirlər. Belə hallarda ticarətçi alıcının mədəni sərvətlərə mülkiyyət hüququna təminat vermir, amma satıcının adını və ünvanını verməyə borcludur [1, s.131]. Eyni zamanda, etik məcəllələrin tələblərinə görə, mədəni irs obyektlərinin ticarətçiləri, bu obyektlərin oğurlanması, qanunsuz özgənin-

kiləşdirilməsi, qanunsuz qazıntı nəticəsində əldə olunması və ya qanunsuz yolla çıxarılması barədə kifayət qədər əsasla malik olduğu halda həmin obyektləri idxal və ya ixrac etmir, yaxud həmin onlar üzərində mülkiyyət hüququnu başqasına vermirlər. Kifayət qədər əsasın olması onu ifadə edir ki, ticarətçi obyektə bağlı hər hansı ticarət münasibətinə girərkən, həmin mədəni irs obyektinin mənşəyini araşdırmalıdır. Məsələn, muzeylər hər hansı mədəni irs obyektini əldə etməmişdən əvvəl həmin obyektin mənşəyi ilə bağlı tədqiqat aparmaqla onun dövrüyyəyə qanuni və ya qanunsuz yolla daxil edilməsini müəyyən etməlidir (Muzey etikası Məcəlləsi, b. 2.3.). Əslində, İCOM üzvü olan muzeylər tərəfindən bu Məcəllənin normalarına riayət edilməsi, müvafiq beynəlxalq müqavilədə iştirak etməyən dövlətlərdə belə, qeyd olunan müqavilədə təsbit olunan prinsiplərin de facto icra edilməsini təmin edir [7]. Bu baxımdan, Muzey etikası Məcəlləsinin 2.3-cü bəndində nəzərdə tutulan tələb 1995-ci il UNİDRUA Konvensiyasının “sahibin lazımi diqqət göstərməsi” tələbi ilə uyğunluq təşkil edir. Belə ki, Konvensiyanın 4-cü maddəsinin 4-cü bəndinə müvafiq olaraq sahibin lazımi diqqət göstərdiyini müəyyənləşdirmək üçün tərəflərin ad-sanını, ödənilmiş məbləği, sahibin oğurlanmış mədəni irs obyektinin hansısa açıq reyestrində soraqlaşma aparmasını, habelə onun ağlabatan şəkildə ala biləcəyi digər müvafiq informasiyanı və sənədləri, eləcə də açıq idarələrdə soraqlaşma aparmasını, yaxud ağıllı şəxsin həmin şəraitdə görə biləcəyi digər tədbirlər daxil olmaqla, əldə edilmənin bütün şəraitini nəzərə almaq zəruridir [1, s.130]. Qeyd olunan tədbirləri görmədən mədəni irs obyektini əldə etmək

və ya nümayiş etdirmək həmin obyektlərin qeyri-qanuni dövrüyyəsinə göz yummaq kimi qiymətləndirilə bilər (Muzey etikası Məcəlləsi, b. 2.3.). Bu kontekstdə muzeylər işğal edilmiş ərazilərdən çıxarılmış mədəni irs obyektlərini əldə etməkdən çəkinməlidir (Muzey etikası Məcəlləsi, b. 6.4.).

Beləliklə, mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövrüyyəsi ilə mübarizədə mədəniyyətə əməkdaşlıq, müəxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində dövlətə aid olmasından asılı olmayaraq, mədəniyyət fəaliyyəti subyektlərinin qarşılıqlı əməkdaşlığını ehtiva edir. Bu əməkdaşlıq, ilk növbədə, vətəndaş cəmiyyətinə aid təsisatların qarşılıqlı fəaliyyətini əhatə edir. Eyni zamanda, özəl sektorla dövlətə məxsus (publik) təsisatlar arasındakı fəaliyyəti də ehtiva edir. Mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövrüyyəsi ilə mübarizədə mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq beynəlxalq müqavilə və milli qanunvericiliklə yanaşı, “mülayim hüquq” normaları, xüsusilə peşəkar beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən dar mənada “mülayim hüquq” aktları ilə müəyyən edilən normalarla tənظیمləşir. Sonuncu normalar mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövrüyyəsinin qarşısının alınmasında əhəmiyyətli rol oynamaqla beynəlxalq müqavilə və milli qanunvericilik normalarını tamamlayır.

Mənbələrin siyahısı

1. Süleymanlı S.A. Mədəni irsin qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi problemləri və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi. – Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2018. – (296 s)
2. Богуславский М.М. Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты. – М: Норма: ИНФРА-М, 2015. – 416 с.

3. Богуславский М.М. Судьба культурных ценностей. – М.: Юристъ, 2006. - 206 с.
4. Видинеев Д.И. Прогрессивное развитие института международно-правовой защиты культурных ценностей: / дисс. на соис. уч. степ. кан.юр. наук. / - М, 2017. - 233 с.
5. Лукашук И.И. Нормы международного права в международной нормативной системе. – М.: Спарк, 1997. - 321 с.
6. Мартыненко И.Э. Участие институтов гражданского общества в сохранении культурного наследия // отрасли-права.pф/article/17090
7. Alper Taşdelen. The return of cultural artefacts: Hand and soft law approaches| Springer International Publishing Switzerland 2016, p.157 // <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/14117/1/71.pdf.pdf>
8. International Code of Ethics for Dealers in Cultural Property // URL.: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121320>
9. Introduction to the Revisions to the 2008 Guidelines on the Acquisition of Archaeological Material and Ancient Art. Adopted by AAMD Membership. January 29, 2013. URL: <https://www.aamd.org/sites/default/files/document/AA-MD%20Guidelines%202013.pdf> (daxil olma: 28.01.24)
10. Graf Vitzthum W Begriff, Geschichte und Rechtsquellen des Völkerrechts. In: Graf Vitzthum W, Proelß A (eds) Völkerrecht, 6th edn. Berlin, De Gruyter, 2013. - pp 1–59
11. Stamatoudi IA Cultural property law and restitution: a commentary to international conventions and European Union law. Edward Elgar, Cheltenham, 2011. - 416 p.
12. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf> (25.01.24)
13. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/abs/principles-for-cooperation-in-the-mutual-protection-and-transfer-of-cultural-materialadopted-at-the-72nd-conference-of-the-international-law-association-held-in-toronto-canada-48-june-2006/D6E502AEA7B86D5931D1D53B1C71A16B>

Legal regulation of intercultural cooperation in countering illegal trafficking of cultural heritage objects

Sima A. Suleimanli,
PhD on Law.
 (s.suleymanli@hotmail.com)

The article deals with the legal regulation of intercultural cooperation in the fight against illegal trafficking of cultural heritage objects. In this direction, the legal basis for the implementation of cooperation is being investigated. Here, the significance of acts of a recommendatory nature of professional international organizations related to the non-governmental sector is analyzed. In particular, the acts of a recommendatory nature adopted within the framework of the International Council of Museums are analyzed. In general, a comparative analysis of the norms of an international treaty and national legislation with acts of a recommendatory nature is carried out. It is noted that acts of a recommendatory nature complement the norms of an international treaty and national legislation, playing a significant role in preventing illegal trafficking in cultural heritage objects.

Key words: cultural heritage sites, illegal trafficking, intercultural cooperation, acts of “soft law”, code of ethics.

Правовое регулирование межкультурного сотрудничества в противодействии незаконному обороту объектов культурного наследия

Сима А. Сулейманлы,
доктор философии по праву, докторант БГУ.
(s.suleymanli@hotmail.com)

В статье речь идет о правовом регулировании межкультурного сотрудничества в борьбе с незаконным оборотом объектов культурного наследия. В этом направлении исследуются правовые основы осуществления сотрудничества. Здесь анализируется значение актов рекомендательного характера профессиональных международных организаций, относящихся к негосударственному сектору. В частности, анализируются акты рекомендательного характера, принятые в рамках Международного совета музеев. В целом проводится сравнительный анализ норм международного договора и национального законодательства с актами рекомендательного характера. Отмечается, что акты рекомендательного характера дополняют нормы международного договора и национального законодательства, играя значительную роль в предупреждении незаконного оборота объектов культурного наследия.

Ключевые слова: объекты культурного наследия, незаконный оборот, межкультурное сотрудничество, акты “мягкого права”, кодекс этики.

**Kültürel miras nesnelerinin yasa dışı dolaşımına karşı
kültürlerarası işbirliğinin yasal düzenlenmesi**

Sima A. Süleymanlı,
Hukuk Felsefesi Doktoru, BSU'nun doktora öğrencisi.
(s.suleymanli@hotmail.com)

Makalede kültürel miras nesnelerinin yasadışı dolaşımına karşı kültürlerarası işbirliğinin yasal düzenlenmesi ele alınmaktadır. Bu yöndeki işbirliğinin hukuki dayanağı araştırılıyor. Burada devlet dışı sektöre ait uluslararası profesyonel kuruluşların tavsiye niteliğindeki düzenlemelerinin önemi analiz edilmektedir. Özellikle Uluslararası Müzeler Konseyi çerçevesinde kabul edilen tavsiye kararları incelenmektedir. Bir bütün olarak, uluslararası anlaşmaların ve ulusal mevzuat normlarının tavsiye niteliğindeki düzenlemelerle karşılaştırmalı bir analizi yapılmaktadır. Tavsiye kararlarının, kültürel miras eserlerinin yasa dışı dolaşımının önlenmesinde önemli bir rol oynadığı ve uluslararası anlaşma ve ulusal mevzuat normlarını tamamladığı kaydedildi.

Anahtar kelimeler: kültürel miras nesnelere, yasa dışı ticaret, kültürlerarası işbirliği, "hafif hukuk" kanunları, etik kuralları.

